

кожній статті. Це дозволить оптимізувати виробничі витрати шляхом планування і вибору найбільш прийнятної методу управління ними, що дає можливість підвищити в цілому ефективність виробництва продукції плодівництва в підприємстві.

Висновки. Розглядаючи зв'язок інформаційних джерел із завданнями та цілями дослідження, слід відзначити, що вони взаємопов'язані, тобто від обраного джерела залежить досягнення поставленої мети, а саме завдання впливає на вибір інформаційної бази для його вирішення. Спостерігається безпосередній вплив на способи досягнення поставленої мети та результати дослідження. Так, при більш глибокому вивченні внутрішньогосподарського обліку витрат в кожному досліджуваному підприємстві можна дізнатися склад витрат на виробництво продукції плодівництва по кожній із статей. Це необхідно для проведення аналізу фінансових результатів від даного виду виробництва, що дозволить в подальшому визначити найбільш ефективний метод управління виробничими витратами плодівництва з метою їх оптимізації.

Література:

- 1.Грещак М. Г. Управління витратами / Грещак М. Г., Коцюба О. С. – К.: КНЕУ, 2002. – 131 с.
- 2.Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — К.: КНЕУ, 2001. — 540 с.
- 3.Карпова Т.П. Управленческий учёт / Карпова Т.П. - М.: Аудит, ЮНИТО, 1998.-350 с.
- 4.Серебренников Г.Г. Основы управления затратами предприятия: учебное пособие / Г.Г. Серебренников. – 2-е изд., стер. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 80 с.
- 5.Трубочкина М.И. Управление затратами предприятия: учебное пособие / М.И. Трубочкина. – М.: ИНФРА – М, 2006. – 218 с.
- 6.Управленческий учёт / Э.А. Аткинсон, Р.Д. Банкер, Р.С. Каплан, С.М. Янг; пер. с англ. А.Д. Рахубовского. – М.: Вильямс, 2005
- 7.Фандель Гюнтер Теорія виробництва і витрат / Пер. з нім. Під керівництвом і наук. Ред. М.Г. Грещака. - К.: Таксон, 2000.- 520 с. - Текст укр., тит. парал. нім.
- 8.Экономический анализ: Учебник для вузов /Под ред. Л.Т. Гиляровой. — 2-е изд., доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. - 615 с.

Рецензент: д.е.н., професор Лебедев К.А.

УДК 35:332.2

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СТАНОВЛЕННІ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Пасемко Г.П., к.е.н., доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Досліджено становлення земельного ринку та роль держави щодо створення відповідних умов його запровадження; висвітлено розвиток основних положень теорії ринку землі.

Study the land market and the role of government to create the right conditions for its introduction, highlighted the development of basic assumptions the theory of land markets.

Постановка проблеми. Майже до кінця ХХ ст. врахування переважно економічного ефекту від використання землі дозволяло робити вибір на користь ринкової форми організації землеробства та пов'язаних із ним галу-

зей. Але останніми роками використання землі набуває більш системного характеру – по-перше, враховується ефективність використання земельних ділянок не лише в межах однієї галузі, а в системі галузей, пов'язаних із використанням землі; по-друге, оцінюються зміни економічних і соціальних умов життя та діяльності людей, обумовлені способом виробництва. Формується досить чітке суспільне усвідомлення, що роблячи вибір на користь ринку землі, в умовах якого земля набуває якостей товару, а отже використовується з метою максимізації земельної ренти, людська спільнота, унеможливлене або робить досить проблематичним узгодження цілей економічного розвитку з можливостями природної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі наведені різні за змістом визначення категорії «ринок землі». Здебільшого досить лаконічними є дефініції авторів, які орієнтуються на класичне визначення ринку як системи економічних відносин, що виникають між суб'єктами господарської діяльності у процесі виробництва і розподілу економічних благ, обміну результатами виробництва.

За визначенням А. Мартин та І. Манько, «...ринок землі у широкому розумінні є складовим механізмом регулювання земельних відносин, пов'язаних із суспільними, правовими, соціально-економічними, екологічними аспектами привласнення, використання та відтворення земельних ресурсів, розвитком аграрного виробництва» [7, с. 33]. Дослідники О. Драпиковський та І. Іванова підкреслюють, що ринок землі – «...це особлива форма організації земельних відносин, за допомогою якої передаються права власності і пов'язані з нею інтереси і формується певна кон'юнктура попиту та пропозиції, встановлюються ціни і здійснюється перерозподіл землі між конкуруючими видами використання» [5, с. 61]. Науковець Н.М. Скурська додає, що «...ринок землі забезпечує купівлю–продаж земельних ділянок або прав на них, визнання землі товаром, визначення її вартості і встановлення рівня цін на неї, створення конкурентного середовища, що стимулює раціональне використання земель» [2, с. 106].

Усі визначення категорії «ринок землі», що трапляються у вітчизняних економічних виданнях, як правило, доповнюють одне одного, а їх автори роблять висновок, що ринок землі повинен стати важливою умовою формування сучасних аграрних відносин [4, с. 27].

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні становлення земельного ринку та ролі держави щодо створення відповідних умов його запровадження.

Виклад основного матеріалу досліджень. Історичний досвід свідчить, що в Західній Європі в кінці XVIII – на початку XIX ст. знайшло широке розповсюдження поняття «мобілізація земельної власності», під якою розумівся процес переходу землі від одного власника до іншого, вільний від будь-яких обмежень [13, с. 1]. «Ця свобода, – зазначає М. Соколов, – полягає у праві на власний розсуд відчужувати земельне володіння в цілому або частинами, передавати його за заповітом та обтяжувати іпотечними боргами» [13].

У європейській літературі того часу ми знаходимо й інші тлумачення процесу земельного обігу. Зокрема, В. Бюлау під вільним земельним оборотом розумів такий стан, за якого ні право, ні закон, ні суспільні установи не перешкоджають відділенню земельних ділянок від свого володіння, подрібнення земельних володінь або об'єднання декількох володінь в одне згідно з волею власника. Як зазначав В.В. Святловський, це визначення було б точніше, якби К. Бюлау врахував найбільш звичний спосіб передачі власності на нерухомість, а саме: купівлю-продаж [12, с. 21].

На думку Святловського В.В., ідентифікувати мобілізацію земель слід з декількох поглядів: з історичного, правового і економічного [12]. З історичного – мобілізація земель являє собою нову форму розвитку власності, що поступово виникає під впливом ряду правових та суспільних факторів і є протилежністю попереднього іммобільного її стану. З юридичного погляду, мобілізація земель є правом власника на свій розсуд необмежено відчужувати, набувати, подрібнювати та з'єднувати земельні володіння. З економічного – мобілізація нерухомості є наслідком застосування стосовно аграрних відносин принципу крайнього економічного лібералізму, з одного боку, та ототожнення землі із звичайним товаром – з другого.

Таким чином, мобілізацію земель можна ототожнювати із свободою обігу нерухомості, яка передбачає подрібнення та з'єднання нерухомої власності, унаслідок чого створюються особливі правові та економічні умови, які обумовлюють перетворення нерухомості у звичайний товар.

Ретроспективний аналіз дає змогу виявити певні економічні закономірності процесу мобілізації земельної нерухомості. Такими є прагнення до концентрації земель, з одного боку, і парцелізації земельного володіння – з другого. Ці закономірності починають спостерігатися лише у той період історичного розвитку, коли земля стає мобільною, звільнюється від статичності. Таким чином, право приватної власності, що сприяло перетворенню землі у своєрідний товар, зробило можливим розповсюдження у сфері земельного обігу багатьох закономірностей ринку.

Історія розвитку земельних відносин свідчить, що в деяких країнах у XVIII-XIX ст. існувала достатньо сформована приватна земельна власність, яка була об'єктом цивільно-правових відносин, які, проте, можна вважати лише слабким прообразом сучасного земельного ринку. Свобода переходу нерухомості з одних рук до інших, насамперед землі, була обмежена, з одного боку, вузькими соціальними рамками, з другого – величезними розмірами самих земельних володінь. Останні у вигляді латифундій, тобто надмірно сконцентрованої земельної власності у руках незначної кількості громадян, сформувалися не відразу, процес цей був повільним і поступовим, але в період свого найвищого розвитку землі латифундій відчужувалися рідко і з великими труднощами [17].

Економічна шкода латифундій, яка проявилася у знищенні ними дрібного селянства, широкому використанні рабської праці, низькій дохідності і майже повній їх іммобільності, стала, як відомо, однією з причин економічного занепаду Італії. Схожі економічні процеси були характерними для всієї

Римської імперії. Розміри нерухомості, що належала окремим приватним особам, були величезними (за часів Цицерона увесь острів Кефалонія належав одному поміщику) і все більш зростали [17].

Але економічні наслідки статичності земельної власності стали водночас і причиною того, що земельні ділянки почали поступово використовувати замість боргового забезпечення, тобто земельна власність з погляду зміни власника стала рухомою. Історично центри інтенсифікації трансакцій із земельною власністю склалися там, де стрімко зменшувалися площі власних земель.

Такі центри, у першу чергу, склалися в європейських країнах. Мобілізація земельної власності, наприклад, у Римі набула значного прискорення. За висловлюванням М. Вебера, Рим являв собою дійову біржу земельної власності, де відбувався обмін земельних володінь. Відносно вільні купівля-продаж землі (безумовно, у специфічних формах) являли собою своєрідний симптом капіталізму, оскільки дозволяли здійснювати більш вигідне вкладення капіталу, який швидко зростав. Таким чином, починає формуватися органічний зв'язок між мобілізацією землі і капіталізмом, що свідчить про розвиток ринкової системи [17].

В Англії подрібнення земельних володінь аристократів запроваджує Генріх VII, а потім цю практику продовжили Генріх VIII, Карл I, Кромвель і Карл II, поступово створюючи умови для мобілізації нерухомості. Розпад феодального ладу, розвиток централізованої державної влади, транспорту і міжнародної торгівлі зробили неможливим подальше існування іммобільності земельної нерухомості, утримання якої стало економічно не вигідним і вимагало скасування існуючих обмежень та станових привілеїв. Без цього неможливо було отримати від землеробства більше прибутків [13, с.15]. Аналогічні процеси відбувалися і в усіх інших сферах економічного життя, оскільки формування ринкової економіки тісно пов'язане із забезпеченням економічної свободи особистості та свободи власності.

Але селянська земельна власність ще довго перебувала під впливом різних обмежень. Так, у багатьох країнах селяни були позбавлені права поділу своїх земель між нащадками (Німеччина, Данія, Англія). Деякі обмеження щодо реалізації права власності на землю були зняті у Німеччині та Франції на початку XIX ст. (пруський едикт 1807 р., Кодекс Наполеона) [13].

Можна констатувати, що в епоху первісного накопичення капіталу роль держави зводилася до створення відповідних умов щодо запровадження земельного ринку. У контексті забезпечення продовольчої безпеки держави важливо було, щоб земля перебувала у власності більш ефективних господарів, а для цього необхідно, щоб земля стала предметом торгівлі [8].

Розвиток основних положень теорії ринку землі здійснювався паралельно із формуванням концепції правової ідеї, яка відображала антифеодальний світогляд, утвердження прав і свобод людини, правову рівність і сприяла активному пошуку форм державного управління, які б унеможливили узурпацію публічної політичної влади.

Стосовно земельних відносин ці ідеї зводилися до визначення свободи розпорядження нерухомістю, формування відношення до неї як до будь-

якого іншого товару. Єдиним критерієм поведінки землевласника при цьому визнавався особистий інтерес, який найбільш повно міг бути реалізований за відсутності державного невтручання.

Ідея земельного ринку із самого свого зародження мала прихильників і противників. Основними аргументами, які наводилися апологетами ринку землі, були такі: 1) запровадження земельного ринку дає змогу шляхом перерозподілу земельних ділянок між громадянами скоригувати стан існуючого землеволодіння, природною основою якого було несправедливе захоплення; 2) свобода володіння землею сприяє переміщенню земельних ділянок між суспільними групами, забезпечуючи її господарське використання з найвищою ефективністю; 3) земельний ринок і притаманні йому конкурентні відносини обумовлюють розвиток землеробської культури, запровадження досягнень НТП, сприяють підвищенню продуктивності праці, а отже, і загальному економічному зростанню; 4) земельний ринок є індикатором ефективності тієї чи іншої форми господарювання; 5) ринок дає змогу без втручання держави вирішувати питання про доступ до власності, що збільшує кількість власників, економічна свобода яких є підґрунтям для розвитку громадянського суспільства.

Більшість економістів тієї епохи пов'язували питання про мобілізацію землі з проблемою переваг великого і дрібного землеволодіння. Вони визнавали, що мобілізація веде до парцелізації земельної власності, однак не тільки не вважали цей процес шкідливим, а навпаки, визнавали його бажаним для суспільства, бо дрібне землеволодіння вони вважали більш ефективним, ніж велике [13].

Подрібнення земельних ділянок, як наслідок мобілізації землі, стало одним із приводів для гострої критики ідеї земельного ринку. Крім того, деякі вчені вказували на особливості землі, які не дозволяли віднести її до категорії рухомих товарів. Ці особливості полягають у такому.

1. Земля не є продуктом праці, вона – дар природи. Зокрема, Дж.С. Мілль зазначав, що «...земля є первісною спадщиною усього людства» [6], а товари і капітал є продуктами людської праці. Тому з економічного погляду землю не можна вважати капіталом.

2. Земля є основою існування, місцем проживання та діяльності не лише сучасних, але й майбутніх поколінь, в інтересах яких необхідно обмежити свавільне розпорядження землевласників, які керуються тимчасовими особистими вигодами. Необмежена власність дає землевласнику величезну владу над людьми, які живуть на його землі. Населення країни, в якій усією землею розпоряджається невелика група землевласників, може опинитися у важкому чи навіть безвихідному становищі. Із цього приводу Дж. С. Мілль зазначав, що «жорстоким є становище того, хто, народившись у світ, стикається з тим, що всі дари природи вже захоплені іншими, які не залишили місця новому громадянину» [8, с. 245].

3. Те, що земля є ареною діяльності людей, обумовлює своєрідне ставлення до неї з боку тих, хто її обробляє. Люди, що працюють на певній ділянці землі, відчують особливо тісний зв'язок з нею. На основі цього почуття зароджується прихильність до батьківщини, тоді як володіння рухомих капі-

талом легко переноситься із однієї країни до іншої, а поведінка людей відрізняється космополітизмом, для якого не є характерним такий тісний зв'язок з рідним краєм і такі приватницькі настрої.

4. Земля відрізняється абсолютною нерухомістю на відміну від маси інших товарів. Мобілізація землі (імобільної за природою) має штучний характер, заснований на законодавстві, тому для земельного ринку є характерним не рух товару до власника, а навпаки, рух власників стосовно певної ділянки. Імобільність земельних ділянок є обмежувальним чинником їх ліквідності, унаслідок чого буває досить важко реалізувати цінність землі, зокрема у разі необхідності отримання кредиту.

5. Землеробство, на відміну від промислового виробництва і торгівлі, потребує певної постійності відносин, обумовленої тим, що тривалість виробничого процесу в сільському господарстві визначена самою природою і не може бути змінена за бажанням людини, як це можливо у промисловості. Усі покращення землі, які здійснює землероб, не можуть бути повернені назад, а тому селянин ніколи не буде здійснювати цих покращень, якщо не відчуватиме себе впевненим у тривалому володінні земельною ділянкою. Крім того, пізнання властивостей окремих земельних ділянок потребує тривалого досвіду та спостереження, що нагромаджуються і передаються із покоління в покоління, а це також вимагає постійного володіння землею. Особливість діяльності сільського господаря полягає в тому, що результати її проявляються не відразу, а значною мірою дістаються майбутнім поколінням; звідси впливає необхідність впевненості для землеробів в тому, що посіяне ними дійсно пожнеться їх власними нащадками.

6. Земельний капітал, на відміну від усіх інших його видів, є кількісно обмеженим, а отже, більш вираженим лімітуючим чинником економічного розвитку. Обмеженість земельних ресурсів породжує не лише дисбаланс між потребами в товарах і послугах і засобами для задоволення цих потреб, але й між потребою в якісному середовищі проживання та погіршенням якості пропонованих умов. Використання землі на приватній основі націлене на необмежене зростання прибутку, неминуче веде до загострення екологічних і соціальних проблем.

7. Цінність землі є цілковито своєрідним явищем. Вона підпорядковується зовсім іншим законам, ніж цінність будь-якого товару чи блага, що створюється працею людини. У той час як капітал сам по собі вже має певну цінність, пов'язану з витраченою на його створення працею (тобто без будь-якого врахування доходу), земля не має ніякої цінності поза врахуванням доходу, вилученого із землі. Земля є виключно рентним фондом, джерелом земельної ренти. За словами К. Родбертуса, земля є *Ertragswerth* (економічна цінність), а не *Kapitalwerth* (капітальна цінність). Промисловий капітал споживається і відтворюється у процесі виробництва, земля не споживається як така, а залишається незмінною основою господарської діяльності людини; вона постійно приносить дохід – ренту. Капітал повертається капіталісту у ціні промислових виробів, а землевласник не отримує в ціні продуктів землеробства ніякої долі капітальної цінності землі. Тобто, щодо

до цінності землі не може бути застосований такий самий закон обороту і відтворення, як до капіталу. Залежність цінності землі від її доходу чітко прослідковується за тим, як зміна дохідності призводить до зміни ціни земельної ділянки. Коли, наприклад, упродовж віддаленої земельної ділянки прокладають залізницю, то рента, отримувана з неї, підвищується, а в результаті зростає і ціна земельної ділянки.

Отже, для земельної власності повинні існувати особливі юридичні норми, які регулюють її оборот. На думку А. Вагнера, земельна власність є категорією історичною і її існування обумовлено економічною доцільністю та суспільною корисністю, це не є інститутом з однаковим в усі часи змістом і формою, їх характер змінювався залежно від суспільних вимог [18, с. 231]. Визначення прав земельних власників повинно залежати від суспільно-економічних потреб даного часу та народу. Безумовне право на землю знаходить свої юридичні межі там, де абсолютно вільне розпорядження землею стає небезпечним для вищих інтересів суспільства.

Зважаючи на це, прорахунки у подоланні суперечностей ринку землі є особливо небезпечними. Тому найчастіше саме держава як легітимний виразник інтересів суспільства перебирає на себе функції регулювання земельного ринку, дотримуючись при цьому фундаментальних економічних принципів, які не підпадають під кон'юнктурні впливи.

Наукові дискусії щодо доцільності введення і розвитку інституту приватної власності на землю сучасного періоду становлення української державності залишили по собі публікації, в яких висвітлено діаметрально протилежні позиції авторів. Трагічні сторінки історії українського селянства, які значною мірою обумовили вибір цивілізаційного напрямку розвитку аграрної економіки, майже не залишили серед вітчизняних вчених початку 90-х років минулого століття беззастережних прихильників державної власності на землю. Учені П. Гайдуцький [3], Б. Пасхавер [10], П. Саблук [11], В. Юрчишин [14] та інші, спираючись на результати макроекономічного аналізу функціонування сільськогосподарського сектора аграрного ринку, робили висновок про вищу ефективність господарської діяльності, що велася на засадах приватної власності на землю. Це твердження було абсолютно справедливим для періоду домінування парадигми економічного зростання, яка на певний час змусила людство відступитися від принципу універсальної цілісності світу (принципу холізму).

Нездатність ринкової економіки розв'язувати значну кількість сучасних проблем (погіршення середовища проживання, нерівномірний розподіл доходу, соціальна несправедливість тощо) викликала необхідність розроблення урядами багатьох країн заходів, спрямованих на попередження та усунення негативних наслідків економічної практики. Період усвідомлення світовою науковою спільнотою необхідності зміни парадигми збігся з періодом ринкових реформ в Україні і у той час, як зарубіжні вчені розробляли основи економіки стійкого розвитку, в якій помітне місце займають механізми держави [1; 15; 16], вітчизняні науковці переймалися проблемами налагодження ринкового механізму в аграрній сфері і мінімізації впливу держави на господарське життя.

Досить швидко під впливом негативних явищ в аграрній сфері економіки, осмислення світового досвіду та глобальних загальносвітових тенденцій розвитку людства переважна більшість учених-аграрників починає висловлюватися проти запровадження нерегульованого земельного ринку і побудови відповідного типу аграрних відносин. Стає зрозуміло, що економічні та правові аспекти реалізації права власності на землю є настільки соціально значущими, що набувають стратегічного значення й вимагають формування відповідної державної політики.

Економічні та правові відносини, що виникають в результаті реалізації права власності на землю, обумовлюють подвійну природу земельного ринку: як економічне явище ринок є формою руху землі як специфічного товару в системі товарно-грошових відносин; з правового погляду його функціонування є результатом реалізації права держави, територіальних громад, громадян і суб'єктів господарювання на землю. Отже, земельний ринок можна розглядати як сукупність відносин, у межах яких створюються можливості для отримання економічної вигоди землевласником. Що стосується землі сільськогосподарського призначення, то вона може забезпечити власникові прав на неї ринковий ефект при використанні: 1) для товарного виробництва; 2) для здачі в оренду; 3) для продажу або застави. Ці три види отримання ринкового результату слід розглядати як три форми обороту землі, тобто земельного ринку [9, с. 49].

Висновки. Ретроспективний аналіз становлення земельного ринку дозволяє констатувати, що в епоху первісного накопичення капіталу роль держави зводилася до створення відповідних умов щодо його запровадження.

Розвиток основних положень теорії ринку землі здійснювався паралельно із формуванням концепції правової держави в загальному руслі буржуазної правової ідеї, яка відображала антифеодальний світогляд, утвердження прав і свобод людини, правову рівність і сприяла активному пошуку форм державного управління, які б унеможливили узурпацію публічної політичної влади. Виходячи з того, що окремі складові елементи власності на землю, такі як володіння, користування й розпорядження можуть виступати самостійними об'єктами ринкового обороту, але при цьому об'єктивний зміст і ринкова цінність кожного елементу і власності в цілому можуть не співпадати, виникають можливості для здійснення спекулятивного обороту землі. У зв'язку з цим, про дієвість державного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення можна говорити лише в тому випадку, коли воно зорієнтовує землевласника на господарське використання землі, де проявляється об'єктивний зміст власності. Цей концептуальний підхід, характерний для європейської практики державного регулювання земельного ринку, має бути орієнтиром для подальшої трансформації цієї системи державного регулювання аграрних відносин в Україні.

Література:

1. Акімова Т. А. Економіка устойчивого развития: учеб. пособ. / Т. А. Акімова, Ю. Н. Мосейкин. – М. : ЗАО «Издательство Экономика», 2009. – 430 с.
2. Відтворення та ефективно використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та прикладні аспекти) / відп. ред. В. М. Трегобчук, – К. : Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.

3. Гайдуцький П. І. Формування та розвиток аграрного ринку / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 4 – 15.
  4. Галанець В. Г. Реформування земельних відносин та формування ринку землі : [монографія] / В. Г. Галанець, І. Я. Люта. – Львів, 2006. – 259 с.
  5. Драпіковський О. І. Оцінка земельних ділянок / О. І. Драпіковський, І. Б. Іванова. – К. : ПРИНТ-ЕКС-ПРЕС. – 2004. – 296 с.
  6. Маркс К. Сочинения. Т. 23 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Госполитиздат, 1960. – 907 с.
  7. Мартин А. Г. Ринкова ціна землі в Україні: Факторний аналіз / А. Г. Мартин, І. П. Манько // Економіка та держава. – 2005. – № 1. – С. 33 – 37.
  8. Милль Дж. С. Основания политической экономии / Дж. С. Милль / пер. и примеч. Н. Г. Чернышевского. – С. Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1909. – 664 с.
  9. От бюрократической волокиты к результатам – создание правительства, которое лучше работает и меньше стоит: Анализ деятельности федерального правительства // Классики теории государственного управления: американская школа ; [пер. с англ.] / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – С. 713 – 723.
  10. Пасхавер Б. Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 47 – 53.
  11. Саблук П. Т. Становлення аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 3 – 7.
  12. Святловский В. В. Мобилизация земельной собственности в России (1861 – 1908 гг.) / В. В. Святловский. – С. Пб, 1911. – 150 с.
  13. Соболев М. Мобилизация земельной собственности и новое течение аграрной политики в Германии / М. Соболев. – М. : Университ. типогр., 1898. – 340 с.
  14. Юрчишин В. В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 32 – 37.
  15. Constanza R. Natural capital and sustainable development / R. Constanza, P. Daly // Conservation Biologi. – 1992. – № 6. – P. 37 – 46.
  16. Environmentally sustainable economic development: building on Brundland. – UNESCO, 1991. – 100 p.
  17. Sombart W. Der moderne Kapitalismus / W. Sombart. – Leipzig, 1902. – 290 p.
  18. Wagner A. Handbuch der politischen Oekonomie. Band, 1892. – 495 p.
- Рецензент: д.е.н., доцент Супрун О.М.*

УДК 631.14:636.2.084.1

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Петля М.І., молодший науковий співробітник

Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України

У статті висвітлено результати комплексного аналізу розвитку молочної галузі сільськогосподарських підприємств Харківської області. Сформульовані основні напрямки інтенсифікації виробництва молока.

In the article highlights the results of a comprehensive analysis of the development of dairy industry at agricultural enterprises of Kharkiv region. Formulated the basic directions of intensification of milk production.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку аграрної науки більшість економічних досліджень, незалежно від напрямку та мети, спрямовані на вирішення одного з головних завдань пореформеного розвитку сільського господарства – підвищення ефективності та забезпечення сталого роз-